

ברוחב של ארבעה טפחים לפחות מתחת לגובה עשרה“.

תשובתי: קל להוכיח כי בחלון שהיקפו 24 טפחים די **בפחות מ-1.2 טפחים**. מכאן שפתרון חסר דיוק עם הצרכה חסרת טעם של עוד תוספת משהו (!) לשני הטפחים (שגם הם מוגזמים) - מופרך בעליל.

לסיכום, לא הצלחתי להבחין בדחוקים אותם תלה המשיג בדברי הרי"ף והרו"ה ובדבריי, ואף לא הצלחתי להבין את הסברו האלטרנטיבי, שבחלקו דחוק ובחלקו מופרך.

לעומת זאת, הפירוש שהצגתי ב'המעין' שם מפליא בפשטותו, מתאים להבנת גדולי הראשונים, ולפיו מדויקות מאוד דרישות רבי יוחנן הן בסוגיית סוכה העשויה ככבשן והן בסוגיית חלון שבין שתי חצרות.

מרדכי הלפרין

***

הרב ד"ר דוד מישלוב

היכן אנו עומדים בתהליך הגאולה?

תגובה למאמרו של הרב משה צוריאל על חזרת עשרת השבטים

במאמרו "לאן נעלמו עשרת השבטים? הסתירות בדברי חז"ל ויישובן" ('המעין' גיליון 219 תשרי תשע"ז [נז, א], עמ' 57-62), התווה הרב משה צוריאל דרך כדי ליישב בעזרתה את הסתירות שבדברי חז"ל בעניין עשרת השבטים. את קביעת הירושלמי (סנהדרין פ"ה ה"ה) המחלקת את גלויות שבטי ישראל לשלוש קבוצות, כולל אחת "שירד עליהם הענן וכיסה אותם", הציע להבין כ"רעיון אליגורי וסודי", כדרכו של המהר"ל בהסברת מדרש שבילקוט שמעוני הדומה קצת לירושלמי (נצח ישראל פרק לד). את הסוגיה בבבלי (יבמות טז, ב - יז, א) העוסקת בקידושי גוי בזמן הזה במקום קביעותם של עשרת השבטים, והמסיקה כי כלו מן העולם, הציע הרב צוריאל להבין כעוסקת בכעשרים ושבע אלף איש - הנהגת הציבור - שהגלה מלך אשור, כי רק הם "הלכו לאיבוד"; כאשר שאר בני עשרת השבטים - דלת העם - נשארו במקומם. ואת הסוגיה בבבלי (ערכין לב, ב - לג, א וגם מגילה יד, ב) המסיקה כי ירמיהו החזיר את עשרת השבטים ומלך עליהם יאשיהו, הציע להבין כעוסקת בכשרות שבבנות עשרת השבטים, שנישאו רק לכשרים להן; אלה שנשבו ונישאו לפסולים להן ילדו פסולים שצאצאיהם אסורים לנו, ובגללם גוי שקידש אשה יהודיה במקום קביעותם חוששים מספק לקידושין שלהם ופוסלים את ילדיהם, או שבנותיהם נעשו עקרות, או שגזרו עליהם סנהדרין שבאותו דור שצאצאיהם יצאו מכלל ישראל. לפיכך, הסיק

הרב צוריאל, "עשרת השבטים לא הלכו לאיבוד [אלא] הם נמצאים בינינו גם היום, שהרי חז"ל העידו כי ירמיה החזיר אותם" ... אולם לדעתו לא יתקיים בעתיד מהלך של שיבה של בני עשרת השבטים וצירופם לעם ישראל¹.

אולם נראה כאן כי הרמב"ם, הרמב"ן, המהר"ל, הרדב"ז, ואף הזוהר ור"י אברבנאל לא סברו כך - כל אחד לפי דרכו וסגנונו. גם פשטות דברי הנביאים וגם תפילותינו בכל השנה נוטים לכך שהם אינם עמנו, ושהם עתידים לחזור. נחלקו תנאים במשנה (סנהדרין פרק חלק):

עשרת השבטים אינן עתידים לחזור, שנאמר (דברים כט, כז) וישלכם אל ררץ אחרת כיום הזה, מה היום הזה הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינם חוזרים, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר, כיום הזה, מה היום מאפיל ומאיר, אף עשרת השבטים שאפל להן, כך עתיד להאיר להן².

לרמב"ם גישה הלכתית לנושא. בפירושו למשנה כתב הרמב"ם על משנה זו "כבר זכרתי לך פעמים רבות, שכל מחלוקת שיהיה בין החכמים שאינו בא לידי מעשה, אלא שהוא אמונת דבר בלבד, אין צד לפסוק הלכה כאחד מהם", ואכן לא כתב בפירושו כאן הלכה כמי. אך מתוך שתי הלכות שכתב במשנה תורה עולה מסקנה ברורה: לא זו בלבד שהוא הכריע שעשרת השבטים יחזרו, אלא שהוא ראה באמונה זו מבחן לאמונה בתורה ובמשה רבנו.

וז"ל בהלכות שמיטה ויובל (אמצע פרק עשירי): "משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות, שנאמר 'וקראתם דרור בארץ לכל יושביה' (ויקרא כה, י) - בזמן שכל יושביה עליה, והוא שלא יהיו מעורבין שבט בשבט אלא כולן יושבים כתקנן". ובהלכות מלכים כתב (תחילת פרק יא): "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה ממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מִצְוַתן האמורה בתורה. וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו" וכו'. ומאחר ואנו מאמינים בתורה ובמשה רבנו, לפיכך אנו מאמינים בביאת המשיח, ומאחר ומשיח יקבץ את הגלויות ויחזיר את כל המשפטים כשהיו מקדם, ומאחר ואחד ממשפטים אלה הוא שמיטה

- 1 לגבי גישת הרב צוריאל יש להעיר שבמקרים רבים ניתן להכריע בין סוגיות חלוקות בלי לעשות הרמוניזציה ביניהן, בעיקר כאשר נראה שראשונים הכריעו לצד אחד בנושא זה.
- 2 הרב צוריאל השווה בין "עתידין לחזור" שבמשנה ובין "יש להם חלק לעולם הבא" שבברייתא בגמרא (סנהדרין קי, ב), והעדיף דעת המפרש כי כל הדעות שנאמרו בנושא עשרת השבטים עוסקות ב"עולם הנשמות", ואולי אף בבני הדור ההוא בלבד. אך נראה כאן כי לא כך סברו לפחות כמה מגדולי הראשונים.

ויובל כאמור בתורה, ומאחר ואחד מהתנאים ההכרחיים לכך שהשמיטה והיובל יחולו מדאורייתא הוא שכל שבט ושבט ישב בנחלתו כתיקונו, לפיכך חייבים אנו להאמין כי עשרת השבטים יחזרו למקומם, בגופם, ואף ישובו למקומם המדויק בארץ.

זוהי גם דעת הרמב"ן. הרמב"ן כתב דברים ברורים בנושא זה בפירושו לתורה על הברכות שבפרשת בחוקותי (ויקרא כו, יט): "ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות ראשון... והגאולה בברית ההיא השנית גאולה שלמה מעולה על כולם, אמר 'והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה' וגו' (דברים ל, א), והבטיח 'והיטיבך והרבך מאבותיך' (שם ה), שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל, לא לשישית העם..."

הרמב"ן חזר על דברים אלה ב"ספר הגאולה" שלו, שבו הדגיש כי נבואות רבות שנאמרו במקרא טרם התקיימו אך עתידות להתקיים. הנה, לדוגמה, חלק מדבריו בשער הראשון (פרקים ח, י-יא): "מן הידוע שלא שבו בגלות עזרא רק שבט יהודה ובנימין, הגולים על ידי נבוכדנצר למדינת בבל... ועם כל זה אנחנו מודים לדברי חכמים, וחלילה לנו מחלוק עליהם ז"ל, שהם אמרו בסדר עולם בבאי הארץ בימי עזרא 'כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים' (עזרא ב, סד), בפרט אינם אלא שלושים אלף, ושנים עשר אלף היכן הם? אלו שעלו משאר השבטים. והנה אבאר לך העניין... נראה מפשט הכתוב כי טרם גלות הארץ ביד סנחריב נאספו אל ערי יהודה משכניהם מנשה ואפרים ושמעון שהיו בתוך נחלתם, כמו שכתוב ביאשיה: 'ויתנו את הכסף המובא בית אלהים אשר אספו הלויים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ומכל יהודה ובנימין' (דהיי"ב לד, ט); וקודם לזמן הזה בימי אסא כתב 'ויקבץ את כל יהודה ובנימין והגרים עמהם מאפרים ומנשה ושמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראותם כי ה' אלהיו עמו' (שם טו, ט). והנה אלה הנמצאים והם גרים בארץ יהודה, ואולי יושבים במקצת עריהם הסמוכות ליהודה, הם גלו עם יהודה ועם בנימין לבבל, ונקראים בכללם, לא בשמם המיוחד, מפני שאין בהם רק קצת שבט, והם השבים עמהם ביסוד מעלת עזרא... רק הנקראים בית אפרים או בית ישראל, עשרת השבטים, הנם בגלות אשור עד היום הזה". עולה מדברי הרמב"ן שנמצאים בינינו גם היום צאצאים מאפרים ומנשה, אך לא זו גאולת עשרת השבטים שהובטחה לנו כחלק מהבטחות ה' בגאולה האחרונה, ומצפים אנו עדיין לקיומה.

נבדוק את דעת המהר"ל. הרב צוריאלי הביא מדברי המהר"ל כדי ללמוד מהם את הצעתו על דברי הירושלמי שהביא שאינם כפשוטם, אלא שהוא "מספר על רעיון אליגורי וסודי". אך המהר"ל עצמו כתב דברים ברורים אחרים (נצח ישראל פרק לד, וראוי ללמוד את דבריו כולם שם): "...הלכה כמאן דאמר עשרת השבטים עתידים לחזור... ויש בני אדם אומרים שחכמי האומות הם שכתבו מקום ומקום בכל ישוב הארץ, ואין עוד שום מקום שלא נרשם בספריהם, והכל נודע להם, ואין מקום שידוע

עשרה שבטים. ואין ראייה משם בשביל דבר זה, הבל יפצה פיהם, כי אפשר ואפשר שיהיה מקום אחד בארץ שלא נודע להם... וכמו שגזר הפירוד והפיזור על ישראל בכל קצוי ארץ כך גזר ההבדל והפרישה אלו מאלו [=עשרת השבטים מיהודה], ולא יתחברו ביחד עד עת קץ שאז יתאחדו לגמרי, ולא קודם לכך, שאם היו נודעים יהיה זה קצת חיבור ואחדות ישראל ביחד כאשר היו יודעים מקומם, והש"י גזר על ישראל הפירוד וההבדל עד שיהיה הרצון ממנו יתברך שיקוים 'ובאו האובדים בארץ אשור' וגו' (ישעיהו כז, יג), והגזירה הוא המעכב שלא נמצא מקומם"...

המהר"ל לא היה מקבל את קביעתו של הרב צוריאל כי "להאמין שיש איזה מקום שבו עשרות אלפי בני אדם אם לא יותר המנהלים חיי תרבות משלהם והם טרם נודעו לעולם מבחוץ נראה כבלתי אמין". רק אחרי שנתמודד בהצלחה עם קיבוץ הגלויות השונות של יהודה נהיה מוכנים לשלב הבא של התאחדות כל שבטי ישראל, כי בוודאי עשרת השבטים שונים מאיתנו מאוד מאוד - אפילו אילו לא היו סובלים מהתבוללות ושמד (וראה להלן דברי הזוהר).

גם הרדב"ז דן בשאלה זו ושקל גם שיקולים מעין אלו שהציע הרב צוריאל, אך בסוף דבריו קבע קביעה חד-משמעית³: "אני מאמין כי עתידין לחזור ויש להם חלק לעולם הבא". אם כן, איפא, לדעת הרדב"ז עוד יחזרו עשרת השבטים, ולא לעולם הנשמות בלבד - אלא בעולם הזה לימות המשיח. ואפילו לדעת ר' עקיבא במשנה שעשרת השבטים אינם חוזרים - סובר הרדב"ז שם שיחזור מספר קטן מכל שבט, והם ירצו וירבו וימלאו את נחלתם שוב.

לסיום, נתבונן בדעת הזוהר כפי שהבין אותם ר"י אברבנאל. בתקופה שאחרי מרד בר כוכבא שממה הארץ תחת עול כבד של דיכוי רומאי אכזרי - מאות אלפי יהודים נהרגו ונמכרו לעבדים ולשפחות, ההנהגה התורנית נרצחה ופוזרה, ומוסדות התורה לא פעלו. ייאוש אחז ביהודים רבים, וראשוני הנוצרים התחזקו במחשבתם הפסולה שהקב"ה דחה את עם ישראל לחלוטין ח"ו, ובהר במאמיני יש"ו במקום בעם ישראל, ר"ל. הם נאחזו בדברי עמוס (ה, א-ב): "שָׁמְעוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֶנְכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל: נִפְלָה לֹא תוֹסִיף קוּם בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל". בארץ ישראל, מסופר בבבלי (ברכות ד, ב), קראו את הפסוק הזה בפסוק שונה מן הפשט: "נפלה לא תוסיף! קום בתולת ישראל!". על רקע זה מתאר הזוהר הקדוש דיון בין החכמים (ויקרא ו, א - גם בזה כדאי לעיין בכל דברי הזוהר), שבסופו נקבע כי הפירוש האמור בבית המדרש נכון, אך גם הפשט של הפסוק אמיתי: "קודשא בריך הוא כל זמנין דכנסת ישראל בגלותא כד הוה מטי זמנא היא אתיאת והדרת קמי מלכא, והשתא בגלותא

3 שו"ת רדב"ז מכתב יד [חלק ח] סימן פה. תודה לכלתי, ד"ר שפרה מישלוב, על שהסבה את תשומת לבי לדעת הרדב"ז בנושא.

דא לאו הכי, אלא קודשא בריך הוא יחיד בידהא, ויוקים לה, ויתפייס בהדה, ויתיב לה להיכליה. מי התכוון ר' שמעון שלא יוכלו לקום בכוחות עצמם? ר' יצחק אברבנאל כתב כי מדובר בעשרת השבטים (ישועות משיחו, חלק ב, העיון הראשון, פרק ד): "והאלוקי רבי שמעון בר יוחאי פירש בפסוק הזה 'לא תוסיף קום בתולת ישראל' שלא תוסיף קום מעצמה אבל הקדוש ברוך הוא יקימנה מעפר, כמו שאמר עמוס עצמו בסוף דבריו אלה ביעדו **על שבטי ישראל** (ט, יא) 'ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת' וגו', ואומר (שם ט, ד) 'ושבתי את שבות עמי ישראל', ר"ל שהיא לא תקום מעצמה - אבל הקדוש ברוך הוא יקימנה בהקים את סוכת דוד⁴, וכמאמר הנביא (הושע ג, ה) 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם".

עשרת השבטים לא יוכלו לשוב כלל בכוח עצמם, כי חסרי כוח הם יהיו לחלוטין. הניתוק והניכור שבינם לבינינו נראה מוחלט. אלא שאנו מאמינים בנבואת משה ונבואות שאר נביאי ה' שגאולתנו מגלותנו האחרונה תהיה שלמה רק כאשר היא תכלול את חזרת עשרת השבטים⁵. על כן אנחנו ממשיכים להתפלל "גאל ישראל", "גואל ישראל" "מקבץ נדחי עמו ישראל", ועוד. עם הנצח לא מפחד מדרך ארוכה. מהלך גאולתנו מתקדם יפה - אך זאת רק ההתחלה! צעדים גדולים ועצומים עדיין לפנינו, והם כוללים גם את חזרתם של עשרת השבטים, אם כי (כפי שכתב הרמב"ם בסוף הלכות מלכים) איש לא ידע איך יהיו הדברים עד שיהיו.

***

תגובת הרב משה צוריאלי

דברי הרב ד"ר מישלוב כתובים בטוב טעם ובבקיאות מרשימה. ובכל זאת, רק לחלק מדבריו אסכים, ובחלק מדבריו הנני מפקפק.

כללית, הרב מישלוב אינו מתמודד עם דברי חז"ל המפורשים שציינתי (ערכין לב-לג וכן יבמות יז, א) בהם מבואר שעשרת השבטים אינם קיימים עוד כמסגרת ציבורית נפרדת אי-שם בעולם. אמנם הוא הביא ראשונים ואחרונים שלכאורה התעלמו ממקורות תלמודיים הללו, ושמה מפני שהם סברו שאלו הם דברי אגדה בלבד, ולדעת רק מקצת אמוראים, ולא הלכה למעשה. והדוחק בהסבר זה מבואר. באופן פרטני יש להשיב לדבריו כך:

- 4 מסתבר כי על רקע דברי הזוהר האלה כתב ר' שלמה אלקבץ ב"לכה דודי": "מקדש מלך, עיר מלוכה, קומי צאי מתוך ההפכה" וגו', "התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך, עמי" וגו'.
- 5 וראה גם את דברי הראי"ה באורות ישראל ותחייתו פרק כז. ובשנת תרפ"ג כתב באיגרת (מאמרי הראיה "על עשרת השבטים"): "הננו מצפים את הופעתם בתור קיבוץ שלם חסון ועומד בצביון גאותו התמימה, ועוזן של ישראל לא נכחד אצלם", עיי"ש.

א. רמב"ם לא אמר כלל שעשרת השבטים נמצאים אי-שם כקבוצה מאורגנת, אלא אמר שעתידיים שמיטין ויובלות לחזור לעמנו כאשר כל שבט ישכון בנחלתו. זה איננו סותר מה שטענתי שעשרת השבטים כבר מובלעים בכנסת ישראל של היום, אלא שהם מפוזרים בכל קצוות תבל. דברי רמב"ם מתאימים אם כן לשיטתי לא פחות משהם מתאימים לשיטת הרב המבקר.

ב. לגבי דברי רמב"ן. מה שנוגע לציטוט מויקרא פרק כו (מהד' מוסד הרב קוק עמ' קצ) אודות "שישית העם", הרב שעוועל מציין כי גירסת הטור "מקצת מהם", וזה מתאים לשיטתי. גם בדברי רמב"ן ב"ספר הגאולה" (עמ' רעב) שם מדובר על שבי ציון בימי עזרא - ודאי כי רובא דרובא של עם ישראל נשארו בגולה, הרי לא יעלה על הדעת כי מ"ב אלף שעלו הם כל כלל ישראל! ובכן אין בזה סתירה לשיטתי שעשרת השבטים מובלעים בכלל ישראל, והם מאלו שנשארו בגולה.

ג. לגבי דברי מהר"ל. אין להכחיש כי בפרק ל"ד הביא את שתי האפשרויות, שהדברים הם אלגוריה (כמו שכתבתי) וגם שאולי עשרת השבטים נמצאים אי-שם ביבשת אמריקה (סוף דף קנו). אלא שדרכו של מהר"ל תמיד להביא פירושים שונים לאותה בעיה, כדי לענות לכל שואל כפי עניינו. אבל לגופו של עניין, כמו שרמב"ם כתב על הגלגלים ברקיע והוכח כעת באופן מדעי שזו טעות, כך דברי הקרטוגרפים וחוקרי הארצות מוכיחים בעליל שבתקופת מהר"ל לא הכירו כשורה את המציאות הגיאוגרפית בעולמנו, ולכן אין מדבריו ראייה.

ד. בעניין הזוהר, אין שום רמז בציטוט שהובא לעניין עשרת השבטים.

אמנם אין ספק שר"י אברבנאל ורדב"ז האמינו שעשרת השבטים נסותרים היום אי שם על פני כדור הארץ, אולם זוהי דעת מיעוט. אין לנו לזוז מדברי חז"ל, וקושיות על ראשונים או אחרונים מדוע לא הזכירו את דעתם לא ישנו את היסוד המוצק המפורש בתלמוד וכו"ל.

ראיתי בספר קדוש אחד ממקובל אחד מחכמי המקובלים שבירושלים מדור שלפנינו, חבל לי על ספר זה שנאבד לי עלי דרך בנסעי לפעסט, ונקרא בשמו 'כורסייא דאליהו' מיוסד על אליה הנביא ז"ל, שהביא בשם מהר"ל מפראג ז"ל שאמר דאין לנו לדאוג כלל על שובנו לארצנו הקדושה, דמלבד מה שהבטיחנו הבורא כל עולמים על זה - עוד הוא מצד הטבע עצמו. ומצב הגלות בעצמו הוא מבטח עוז שנשוב עוד לארצינו. משום דכבר ידוע דהטבע פועל פעולתו תמיד... ואף אם ימצא על פי מקרה שמניע אותו מלעשות פעולתו - זה רק הוא מצד המקרה, והמקרה לא יתמיד, כי הטבע יגבר חיילים להתגבר על המונע, ויסיר המניעה, ויחזור לפעולתו כמקדם. וזה חוק קבוע מצד משפט הטבע...

משנה שכיר לרבי ישכר שלמה טייכטל זצ"ל על במדבר כד, כא